

УДК 378.014.25 (477)

Почтовюк А.Б., к.н.д.у., доцент

Сухомлин Л.В., к.т.н., доцент

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ

У статті наведені особливості формування асортиментної політики в університетах США, Великобританії та Німеччини. Виявлено специфічні риси побудови програм підготовки бакалаврів у галузі економіки та менеджменту. Вектором розвитку університетської освіти є інтеграція в європейський і світовий освітні простори. Порівняльний аналіз асортиментної політики в західних країнах і в Україні виявив наявність принципових відмінностей. Реформування української системи вищої освіти відбувається в напрямку інтеграції до єдиного освітнього європейського простору.

Ключові слова: вища освіта, університет, бакалаврат, програма підготовки, кредитно-модульна система.

Pochtovyuk A., Suhomlyn L.

HIGHER EDUCATION OF UKRAINE: EUROPEAN INTEGRATION

In the article features of formation of product policy in the United States, Britain and Germany. Revealed specific features building programs for bachelors in economics and management. Vectors of university education is integration into European and world educational space. Comparative analysis of product policy in Western countries and in Ukraine proved the existence of fundamental differences. Reform of Ukrainian higher education system is to integrate the single European educational space.

Keywords: higher education, university, bachelor, training, credit and modular system.

Pochtovyuk A.B., Suhomlyn L.V.

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ УКРАИНЫ: ЕВРОПЕЙСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ

В статье представлены особенности формирования ассортиментной политики в университетах США, Великобритании и Германии. Выявлены специфические черты построения программ подготовки бакалавров в области экономики и менеджмента. Вектором развития университетского образования является интеграция в европейское и мировое образовательные пространства. Сравнительный анализ ассортиментной политики в западных странах и в Украине показал наличие принципиальных отличий. Реформирование украинской системы высшего образования происходит в направлении интеграции в единое образовательное европейское пространство.

Ключевые слова: высшее образование, университет, бакалавриат, программа подготовки, кредитно-модульная система.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Більш ніж шістьдесят років європейські країни будують єдиний дім, назва якому «Європейський Союз». Фундамент був закладений 1951 року, коли відбулося підписання Паризького договору про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі. Знаковим був 1992, у якому Європейський Союз був юридично закріплений Маастрихтським договором на основі Європейського економічного співтовариства. Важливим інтеграційним досягненням стало створення єдиного європейського ринку праці, що дозволяє громадянам країн Єврозони безперешкодно влаштовуватися на роботу в будь-якій країні Європейського Союзу. Однак під час втілення в реальність настільки значущого рішення виникли труднощі, пов'язані з відмінностями в системах вищої професійної освіти європейських країн. Рішення було знайдене в русі, який отримав назву «Болонський процес», він передбачав зближення й гармонізацію систем вищої освіти з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти. Офіційною датою початку процесу прийнято

вважати 19 червня 1999 року, коли представниками 29 країн була підписана Болонська декларація.

У травні 2005 року на конференції в норвезькому місті Берген Україна офіційно приєдналася до Болонського процесу. Минуло десять років з моменту приєднання України до Болонського процесу, що дозволяє зробити аналіз досягнутого на шляху інтеграції національної системи вищої освіти в єдиний європейський освітній простір.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми управління вищою освітою постійно знаходяться в полі зору багатьох дослідників та керівників освітньої галузі. Утвердження України як самостійної європейської держави усвідомлюється неможливим без здійснення важливих змін у сфері освіти. На необхідності реформування вищої освіти наголошують майже всі вітчизняні науковці та практики: Н. Балабанова, Л. Батченка, І. Вакарчука, Л. Гаєвська, Я. Гречка, Д. Дзвінчук, В. Журавський, М. Згуровський, К. Корсак, О. Кратт, В. Луговий, С. Ніколаєнко та ін. Значна кількість праць і публікацій висвітлюють принципово нове становище вищої школи, пов'язане з орієнтацією освітньої системи на європейську інтеграцію.

Цілі статті – встановити, наскільки продуктивним було реформування асортиментної політики послуг вищої освіти, що дозволяє адекватно реагувати на потреби особистості, суспільства й роботодавця, з одного боку, і створювати умови для мобільності студентів, з іншого.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для аналізу обраний бакалаврат як базовий рівень вищої освіти, найбільш затребуваний на європейському ринку праці. З усього розмаїття галузей знань інтерес представляє бакалаврат в галузі економіки та менеджменту, який присутній в асортименті освітніх послуг багатьох європейських і американських університетів. Показником, що характеризує конкурентоспроможність національної системи вищої освіти на світовому ринку освітніх послуг, є «частка країни у світовому обсязі іноземних студентів». Так частка США у світовому обсязі іноземних студентів 2008 року становила – 18,7%, Великобританії – 10,0%, Німеччини – 7,3% [1]. Тому для аналізу обрані університети тих країн, інформація про діяльність яких зібрана на офіційних сайтах, що підтверджує її легітимність.

Бристоль – університет західної Англії, заснований 1876 року. Будучи одним з найпопулярніших у Британії, університет Бристоля входить до складу престижного об'єднання університетів країни Russell Group і є членом мережі Worldwide Universities Network, тобто до найбільших університетів в усьому світі. Одинадцять випускників вузу є лауреатами Нобелівської премії. Бристольський університет входить в десятку кращих вузів країни, а з економіки та менеджменту займає шосте місце в рейтингу. У сфері знань з економіки та менеджменту університет здійснює підготовку за чотирма програмами бакалаврату. Перша припускає присвоєння вчених ступенів в галузі бухгалтерського обліку й фінансів. У цій галузі присвоюються 4 ступені: «Бакалавр бухгалтерського обліку та фінансів» (NN43), «Бакалавр обліку та управління» (NN42), «Бакалавр економіки та бухгалтерського обліку» (LN14), «Бакалавр бухгалтерського обліку та фінансів з навчанням у континентальній Європі» (NN34).

Друга програма передбачає отримання бакалаврського ступеня з економіки. У цій царині знань університетом теж присвоюються 4 ступені: «Бакалавр економіки» (L100), «Бакалавр економіки та економетрики» (L140), «Бакалавр економіки і фінансів» (LN13), «Бакалавр економіки з навчанням у континентальній Європі» (L101). Третя програма передбачає присвоєння бакалаврського ступеня в галузі управління. Навчаючись за даною програмою, можна отримати також 4 ступені: «Бакалавр менеджменту» (N200), «Бакалавр економіки та управління» (LN12), «Бакалавр обліку та управління» (NN42), «Бакалавр управління з навчанням у континентальній Європі»

(4Н56).

Четверта програма передбачає присвоєння бакалаврських ступенів [2].

Таким чином, по-перше, більшість програм демонструють синтез декількох напрямків підготовки в рамках однієї програми, наприклад, бухгалтерського обліку та менеджменту, що, ймовірно, відповідає вимогам роботодавців; по-друге, наявність програм підготовки, в яких акцентується навчання в континентальній Європі, що свідчить про інтеграцію університету в європейський освітній простір; по-третє, створення програм, які об'єднували економіку з іншими галузями знань, наприклад, економіки й філософії, що значно розширює кругозір розвитку майбутнього фахівця.

Вестфальський університет імені Вільгельма в Мюнстері – один з найбільших університетів Німеччини, заснований 1780 року. У ньому навчаються близько 40 800 студентів. Університет бере участь у програмі ERASMUS і пов'язаний партнерськими відносинами з 140 вузами на всіх континентах. Університет заявляє, що результатом Болонського процесу є скорочення періоду навчання в бакалавраті до 3 років, 6 семестрів.

У бакалавраті з економіки акцентується практичне застосування знань, освоєння статистичних та економетричних методів. Окрім економіки, студенти вивчають ділове адміністрування й приватне право. Різноманітність дисциплін за вибором дозволяє проводити семінари в малочисельних і проектних групах для набуття навичок щодо аналізу даних, риторики й презентаційних технік.

Стандартний термін навчання в бакалавраті становить 6 семестрів. Успішне завершення навчання в бакалавраті означає отримання 180 ECTS кредитів. Перехід до кредитно-модульної системи організації навчального процесу означає вивчення комплексу дисциплін протягом одного або декількох семестрів.

Для української вищої школи особливий інтерес становлять програми бакалаврату «Політика й економіка» та «Економіка та право», у яких вивчаються дисципліни суміжних галузей знань. У кожному конкретному випадку суб'єкти господарювання стикаються з обставинами, які вимагають відповідних методів розв'язання. Освіта спрямована на поєднання декількох дисциплін, які становлять особливий інтерес у відносинах між бізнесом і політикою, бізнесом і законодавством. Такий підхід виробляє у студентів здатність мислити з позицій різних дисциплін, це дозволяє отримати поглиблені знання щодо різних методів дослідження і зрозуміти відносини з різних точок зору [9]. Крім традиційних лекцій, проводяться міждисциплінарні семінари та проектні роботи. Поєднання двох галузей знань дозволяє випускникам бакалаврату спеціалізуватися при виборі відповідних магістерських або докторських програм. Суміжні бакалаврські ступені значно розширюють можливість працевлаштування та професійної реалізації у сферах, де затребувані знання з обох галузей знань, наприклад: у державних органах, громадських асоціаціях і організаціях на національному та міжнародному рівні. Додаткові дисципліни становлять мінімум 90 ECTS кредитів [3].

Примітно, що не всі ВНЗ в Німеччині культивують економічні знання. Прикладом є Гейдельберзький університет імені Рупрехта-Карла, заснований 1386 року. Підготовка здійснюється за 160 спеціальностями, а кількість студентів перевищує 30 тисяч, серед яких 17% іноземців [4].

Отже, слід констатувати, що в такому престижному університеті присутня тільки одна програма підготовки бакалаврів. Це свідчить про прихильність навчального закладу віковим традиціям всупереч кон'юктурі ринку послуг вищої освіти. Також варто зазначити, що абсолютна більшість університетів України вважають за доцільне збільшувати кількість програм підготовки бакалаврату, чим непомірно підсилюють конкуренцію на ринку послуг вищої освіти.

Університет Мангейма в Німеччині визнаний кращим з бакалаврату бізнес-

економіки та народного господарства, він спеціалізується на економічних науках і бізнесі та їх практичному застосуванні в соціально-гуманітарних галузях, юриспруденції, математиці й інформатиці. Саме ця вузька спрямованість виділяє Мангеймський університет серед інших і ставить його в один ряд з найкращими навчальними закладами Європи. Якість викладання економіки ставить університет на перше місце. Економічна інформатика займає третє місце в рейтингу. На думку редакції *The New York Times*, Мангейм заслуговує увійти в трійку кращих елітних вузів Німеччини і посісти 52-е місце у світовому рейтингу кращих економічних вузів. Підготовка менеджерів та економістів здійснюється на трьох факультетах [5].

Принстонський університет – приватний дослідницький університет, один з найстаріших і найвідоміших університетів у США. Він є одним з найпрестижніших вузів країни і займає п'яте місце у світовому рейтингу. Навчання бакалаврів організоване на 34 факультетах, де навчається більше 2400 студентів. Університет вважає, що його факультет економіки є одним з найкращих у світі. У Принстоні існують ступені бакалавра мистецтв (AB) та бакалавра наук в інженерній справі (BSE).

У Принстоні 2 програми бакалаврату передбачають отримання Сертифікату в галузі фінансів (фінансовий сертифікат). Перша програма з фінансів, крім економіки, включає вивчення математики, дослідження операцій, інформатики, психології, політики та історії.

Друга програма бакалаврату в Принстоні – Програма з політичної економіки. Учасники програми відповідають усім загальним вимогам економіки концентраторів, і, крім того: 1) в другому комплекті програми «Політологія», перш ніж увійти в програму, навчання може проходити на будь-якому рівні; 2) в третьому комплекті програми «Політологія» три 300-рівня (або вище) навчання протягом молодших і старших років, і 3) проводиться початкова самостійна робота з компонентами політичної економії [6].

Аналіз асортиментної політики провідних університетів Заходу дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, назва програм підготовки бакалаврату доводить повну автономність університетів у визначенні якісного змісту освітньої послуги. У цьому виявляється високий ступінь довіри держави до ВНЗ в частині встановлення якісних параметрів навчання з позицій потреб суспільства в професійних знаннях, уміннях і навичках вищого рівня. По-друге, відмінною рисою сучасності є наявність суміжних галузей знань у рамках однієї програми підготовки бакалаврату, наприклад, цілком імовірно, що дана обставина відображає вимоги європейського ринку праці. По-третє, європейські університети перейшли від декларації до практичного втілення інтеграції в єдиний освітній простір. Університети по-різному реалізують інтеграцію, наприклад, Бристольський університет має програми «Бакалавр бухгалтерського обліку та фінансів з навчанням у континентальній Європі», «Бакалавр економіки з навчанням у континентальній Європі», «Бакалавр управління з навчанням у Континентальній Європі». Університет в Мюнстері бере участь у програмі ERASMUS і пов'язаний партнерськими відносинами з 140 вузами на всіх континентах. Частка іноземних студентів в Гейдельберзькому університеті становить 17%. Випускники Мангеймського університету найбільш затребувані на європейському ринку праці. По-четверте, результатом Болонського процесу для європейських університетів стали єдиний термін навчання в бакалавраті (3 роки, 6 семестрів) і кредитно-модульна система організації навчального процесу, які створили формальні умови для мобільності як студентів, так і викладачів.

Принциповою відмінністю вищої освіти України від США і європейських країн є державне регулювання асортименту послуг, що надаються навчальними закладами. Так 1997 року Кабінет Міністрів України затвердив Перелік програм підготовки бакалаврів у вищих навчальних закладах, у якому галузь знань «гуманітарні науки» включала три

напрями підготовки бакалаврів. В напрям «економіка і підприємництво» було включено 12 програм бакалаврату: «економічна теорія», «економічна кібернетика», «міжнародна економіка», «фінанси», «банківська справа», «облік і аудит», «економіка підприємства», «маркетинг», «управління персоналом і економіка праці», «прикладна статистика», «комерційна діяльність», «оподаткування». В напрям підготовки «менеджмент» включено 4 програми: «менеджмент організацій», «менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», «менеджмент антимонопольної діяльності», «логістика». В напрям «торгівля» включено 3 програми: «товарознавство і комерційна справа», «товарознавство та експертиза в митній справі», «експертиза товарів та послуг» [7]. Отже, українські програми підготовки бакалаврів відрізнялися від європейських і американських надмірною деталізацією.

Після приєднання України в 2005 році до Болонського процесу ситуація почала змінюватися. Так 2006 року Кабінет Міністрів України затвердив новий «Перелік програм підготовки бакалаврів у вищих навчальних закладах», який діє в теперішній час. Згідно з «Переліком» підготовка бакалаврів у галузі знань «економіка та підприємництво» (0305) здійснюється за 10 програмами: «економічна теорія» (6.030501), «економічна кібернетика» (6.030502), «міжнародна економіка» (6.030503), «економіка підприємства» (6.030504), «управління персоналом і економіка праці» (6.030505), «прикладна статистика» (6.030506), «маркетинг» (6.030507), «фінанси і кредит» (6.030508), «облік і аудит» (6.030509), «торгівля та торговельне підприємництво» (6.030510). У галузі знань «Менеджмент і адміністрування» (0306) одна програма підготовки «менеджмент» (6.030601) [8]. Отже, порівняно з попереднім «Переліком» відбулися кількісні та якісні зміни, по-перше, кількість програм бакалаврату скоротилась з 19 в 1997 році до 11 в 2006 році, по-друге, назви багатьох програм не змінилися, що свідчить про спадкоємність змісту, по-третє, програма «фінанси і кредит» об'єднала три програми («фінанси», «банківська справа» і «оподаткування»), що значно підвищує рівень універсальності знань, по-четверте, програма «менеджмент» об'єднала 4 програми, а «торгівля і торговельне підприємництво» – 3 програми.

У лютому 2015 року на суд академічної громадськості представлений проект «Переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти». У проекті програма «економіка» (0311) перемістилася до галузі знань «соціальні та поведінкові науки» (031), що принципово відрізняється від Переліку 2006 року. Програми «облік і аудит» (0411), «фінанси, банківська справа і страхування» (0412), «управління і менеджмент» (0413), «маркетинг» (0414), «підприємництво, торгівля та біржова діяльність» (0415) належать до галузі знань «управління і адміністрування» (041). Отже, у проекті «Переліку» зафіксовані кардинальні зміни порівняно з Переліком 2006 року. По-перше, на зміну одним галузям знань прийшли інші, які, крім традиційних програм з економіки та менеджменту, включають програми іншого роду підготовки бакалаврату, наприклад, «політологія» (0312), «психологія» (0313). По-друге, слід констатувати значне скорочення кількості програм підготовки бакалаврів з 11 в 2006 до 6 в 2015 рр, по-третє, якщо судити за назвами, програми стали більш ємними і універсальними за змістом.

Тож варто констатувати, що українська вища освіта останні десять років у частині реформування асортиментної політики активно використовує передовий американський та європейський досвід. Успішно нівелюється зайва професійна спеціалізація на бакалаврському рівні. Відбувається трансформація асортименту послуг вищої освіти в напрямку скорочення програм підготовки.

Нова редакція Закону України «Про вищу освіту» значно розширює права навчальних закладів [10]. Разом з тим, поява в лютому 2015 року проекту «Переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої

освіти» переконує в тому, що держава, як і раніше, залишає за собою право встановлювати асортимент послуг вищої освіти.

Висновки. Багато українських університетів плідно співпрацюють з європейськими колегами щодо видачі подвійних дипломів. Тим самим реалізується одна з основних цілей Болонського процесу – сприяння мобільності студентів. Разом з тим, принциповою відмінністю української системи вищої освіти є наявність державних стандартів, які регламентують не тільки перелік нормативних дисциплін за кожною програмою підготовки, але й їхній зміст. Стандарти також містять суперечності варіативних дисциплін за вибором ВНЗ і студента. Настільки формалізований підхід, з одного боку, зводить до мінімуму ініціативу навчальних закладів у формуванні змісту програм підготовки, а, з іншого, залишає мало простору для вибору студентів. Необхідно відзначити, що період навчання в бакалавраті в Україні становить 4 роки і за кількістю кредитів також перевершує європейську та американську моделі. Нелегким був для України вибір європейського вектора розвитку. 27 червня 2014 року була підписана економічна частина «Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом» («Угода про асоціацію між Україною та ЄС») – міжнародний договір, що має на меті поглиблення інтеграції між Україною та Євросоюзом у сфері політики, торгівлі, культури та зміцнення безпеки. Підписання Угоди підтверджує орієнтацію української вищої школи на європейські освітні цінності.

Список використаних джерел:

1. Education Today. The OECD perspective. – Paris: OECD publishing, 2010. – 92 с. (96 2010 11 1P) ISBN 978-92-64-09061-3 – No. 57571
2. Університет Бристоль [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.bristol.ac.uk>
3. Вестфальський університет імені Вільгельма [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.wiwi.uni-muenster.de>
4. Гейдельберзький університет імені Рупрехта-Карла [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.uni-heidelberg.de>
5. Університет Мангейма [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.uni-mannheim.de>
6. Принстонський університет [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.princeton.edu>
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. №507 «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями» // Офіційний вісник України. – 1997. – № 22. – стор. 42, код акту 887/1997.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» // Офіційний вісник України – 2006. – № 50. – стор. 160, код акту 38153/2006.
9. Почтовюк А.Б. Вища освіта: методологічні основи раціональності управління: монографія / А.Б. Почтовюк. – Кременчук: СВД Олексієнко В.В., 2014. – 431 с.
10. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII // Офіційний вісник України – 2014 р. – № 63. – стор. 7, код акту 73423/2014.

Рецензент д.е.н., професор Кратт О.А.